

Negen antikapitalistische stellingen

► *Alex Callinicos*

Alex Callinicos werkt momenteel aan een "Anti-Capitalist Manifesto". Hij gaf ons de toelating om zijn schets van het laatste hoofdstuk ervan in het Nederlands te vertalen.

Perry Anderson heeft gelijk: "de Derde Weg is het beste ideologische hulsel voor het neoliberalisme."¹ Dit betekent niet dat het neoliberalisme geen andere vermommingsen kan of zal vinden, maar tegenwoordig is de idee dat efficiëntie zoals de markt haar definieert en rechtvaardigheid zoals de socialistische haar hebben opgevat, de politiek invloedrijkste ideologie zowel in de ontwikkelde kapitalistische landen als in de voornaamste derdewereldstaten.

Dit is echter niet onbetwist. De Seattle-demonstraties eind november 1999 gaven het begin van een golf van antikapitalistische protesten aan. De ervaring met een neoliberaal beleid gaf de stoot voor deze beweging. Terzelfder tijd bood de grotere rol van verschillende internationale instituties als vehikels voor de leidende kapitalistische staten om hun beleid op te dringen, hoogst zichtbare mikpunten voor druk en protest. In 2000 waren de voornaamste plaatsen van deze demonstraties Washington, Millau, Melbourne, Praag, Seoel en Nice. Ongetwijfeld zullen er in de komende jaren vele andere zijn. Verdedigers van de Derde Weg waren snel om de antikapitalistische beweging af te wijzen. Zo heeft zich John Lloyd, die gedurende het laatste decennium zijn tijd verdeelde tussen verdedigingen voor New Labour en Don-Quichotachtige pogingen om de Westerse opiniemakers te overtuigen dat eerst Boris Jeltsin en nieuw (zelfs minder waarschijnlijk) Vladimir Poetin Ruslands enige hoop voor een welvarende en democratische toekomst waren, op een hautaine wijze afgemaakt van de Franse boerenleider José Bové als iemand die een regressieve, verwarde, nationalistische beweging vertegenwoordigde: "Mr Bové, beminnelijk, met snor, mediavriendelijk, verenigt te veel onder zijn vlag om coherent te zijn. Zijn beweging verenigt te veel om samenhangend te zijn. Zijn beweging bestaat door mid-

del van het internet en de telefoon maar belastert de wetenschap en de multinationals die ze ontwikkelde. Zij zoekt allianties met groepen waarvan de leden, als burgers van de rijke, machtige en mondiaal competitieve Franse economie, grotendeels van de globalisering profiteren. Maar hij heeft een snaar geraakt ... de snaar van een alternatieve beschaving, Frankrijk, en een alternatieve levensstijl, de eenvoud. Geen van beide is ten volle mogelijk in de reële wereld: maar in de door de media geleide, feestelijke wereld die rond de boerenprotesten geschapen is, blijkbaar wel."²

De antikapitalistische beweging is zeker nog steeds op verschillende manieren incoherent en onsamenhangend. Maar waartegen ze is, is duidelijk: volgens de slogan die door Bové zelf gepopulariseerd is: "*Le monde n'est pas une marchandise*" – de wereld is niet te koop. Met andere woorden, de protesten zijn gericht tegen de meedogenloze commodificatie van alles – tot en met de genen die het werkelijke materiaal van het leven zelf zijn – die door de neoliberale hegemonie gepromoot en door de Derde-Weg-regeringen versterkt is. Men bekladt de protesten op een louter dwaze manier wanneer men ze van nostalgisch nationalisme beticht: ze worden eerder door hun internationalisme gekenmerkt – Bové behoorde tot de talrijke activisten van over de gehele wereld die deelnamen aan de Seattle-demonstraties. Daarin hebben de theoretici van de politieke globalisering gelijk: zelfs de zeer beperkte vormen van multilateralisme die in de vorige generatie zijn ontwikkeld, hebben geholpen om het ontstaan te bevorderen van wat David Held en zijn mede-auteurs van *Global Transformations* "de transnationale sociale bewegingen" hebben genoemd. Deze bewegingen zijn nu begonnen met het vinden van een gezamenlijke focus en het naar voren schuiven van intellectuele woordvoerders zoals Pierre Bourdieu, Susan George en George Monbiot.³ Een krachtige kritiek op het neoliberalisme, en een alternatieve ideologie voor de Derde Weg is aan het ontstaan. Hoe is dit boek dan ook beter te

besluiten dan door enkele stellingen op te sommen die volgens mij belangrijke elementen van zo'n ideologie lijken te zijn?

Stelling 1: De vijand is niet de globalisering, maar het globale kapitalisme.

Lloyd is typisch voor neoliberalen en verdedigers van de Derde Weg (waaronder sommigen die beter zouden moeten weten) die antikapitalisten betichten van het zich kanten tegen de globalisering tout court. In feite kanten antikapitalisten zich niet tegen groeiende verbindingen tussen mensen in verschillende landen. Indien iemand, dan zijn het wel de Westerse regeringen – meestal gedomineerd door centrum links – die trachten deze verbindingen te verhinderen door het capituleren voor en, in sommige gevallen, het aanmoedigen van racistische mediacampanagnes tegen asielzoekers en “economische migranten”. Maar, zoals ik in de voorafgaande hoofdstukken heb trachten aan te tonen, is de overheersende vorm van globalisering economisch en neemt deze de vorm aan van de integratie van de wereld-economie op basis van groot-schalige kapitalistische industriële en financiële instellingen. Aan deze instituties de eer geven van de wetenschappelijke en technische innovaties van de laatste generatie, is een flagrant voorbeeld van wat Marx ‘warenfetisjisme’ heeft genoemd.

Stelling 2: De kerninstituties van het globale kapitalisme zijn de multinationale ondernemingen, de voornaamste kapitalistische staten, en de internationale instellingen die hun belangen weerspiegelen.

“The operations of MNCs are central to processes of economic globalization”, schrijven David Held en zijn medewerkers.⁴ In 1998 waren er 53.000 multinationale ondernemingen met 450.000 buitenlandse ondergeschikten en een globale verkoop van 9,5 biljoen \$. Zij maken tweederden van de wereldhandel uit: eenderde wordt ingenomen door transacties tussen ondergeschikten van dezelfde compagnie. Cijfers over buitenlandse directe investeringen geven de omvang van de economische macht van de multinationale onder-

nemingen te laag op: zo is ongeveer een vijfde van de grote vast kapitaal corporaties van de wereld ondernomen door de buitenlandse filialen van multinationale ondernemingen. Bovendien zijn deze compagnieën betrokken bij globale productienetwerken die hen verbinden met andere, gewoonlijk veel kleinere firma's.⁵

De multinationale ondernemingen zijn nog steeds meestal gevestigd in de ontwikkelde kapitalistische landen waar het grootste deel van hun investeringen geconcentreerd zijn.⁶ Ze hebben enorme invloed op de regeringen van deze landen, die, bijvoorbeeld, onderling concurreren om gunstige voorwaarden aan te bieden om zodoende nieuwe binnenlandse investeringen aan te trekken. Een gelijkaardig proces van onderhandelen en beïnvloeden ontwikkelt zich nu op internationaal niveau. Zo hielp op de WTO-top in Seattle het vooruitzicht op verdere liberalisering van de handel, meer bepaald wat de diensten betreft, om op het vlak van het lobbyen verschillende allianties te doen ontstaan van multinationale ondernemingen – bijvoorbeeld, de US Coalition of Service Industries, de Europese Service Leaders' Group, Accelerated Tariff Liberalization.⁷ Andere groepen – bijvoorbeeld de invloedrijke Transatlantic Business Dialogue die samengesteld is uit ongeveer een honderdtal Amerikaanse en Europese bedrijfsleiders – dringen aan op meer omvattende wijzigingen die aan de multinationale ondernemingen onbelemmerde toegang tot elke nationale economie geeft.⁸

De groeiende macht van de grote ondernemingen alarmeert zelfs sommige mensen met een sterke prokapitalistische overtuiging, zoals bijvoorbeeld de Wall Street investeringsconsulent Henry Kaufman: “Wat is de uitdaging op lange termijn voor de onvolmaakte democratie van de Verenigde Staten? De voornaamste bedreiging bestaat in de huidige trend voor samensmelting en concentratie, die niet louter in de financiële sector plaatsgrijpt, maar ook in de autoproduktie, de telecommunicatie, de vliegtuigbouw, de petroleum, radio en televisie, computers en software.” Kaufman is bezorgd over de negatieve invloed van dit proces op de concurrentie en daardoor op de economi-

De groeiende macht van de grote ondernemingen alarmeert zelfs sommige mensen met een sterke prokapitalistische overtuiging,

sche efficiëntie: “Alhoewel de gevestigde dominante compagnie of compagnieën kwetsbaar kunnen zijn op het vlak van de productie of dienstverlening, laat hun enorme kapitaalvoordeel hun toe om eenvoudig de innovaties te verwerven of te kopiëren, waarbij ze hun kleinere rivalen gedurende de concurrentiefase uitschakelen.”⁹

Het proces van economische concentrering en centralisering heeft ook politieke gevolgen. Dit wil niet zeggen dat internationale instellingen zoals het IMF en WTO eenvoudigweg instrumenten zijn van de multinationale ondernemingen, in meerdere mate dan nationale staten zijn. Desondanks dienen deze instellingen in grote mate als strijdperken waarin de ontwikkelde kapitalistische staten, en de economische belangen die met hen verbonden zijn, hun conflicten kunnen arbitrerend en regelen aan de hand van voorwaarden die relatief voordelig zijn voor de grootste macht van al, de Verenigde Staten. De idee dat de internationale instellingen een embryonale vorm van een “wereldregering” vertegenwoordigen, is helaas een droom.

Stelling 3: Kapitaal is een verhouding, niet een ding.

Daar is, hoe dan ook, een tendens onder de anti-kapitalisten om het globale kapitalisme als een kwaadaardige samenzwering op te vatten. Deze is gepersonifieerd in de multinationals, die vaak voorgesteld worden als een soort Borg uit *Star Trek*, als een kolossale vreemde entiteit die voortdurend in beweging is om te kunnen assimileren en vernietigen. Maar het kapitalisme is niet te herleiden tot zijn institutionele vormen, waaronder de multinationale ondernemingen. Zoals Marx als eerste heeft aangeduid, is kapitaal een verhouding en niet een ding. Het is een onpersoonlijke structuur van competitieve accumulatie, die niemand kan controleren, zelfs niet de grootste individuele kapitalen.¹⁰

Deze abstracte theoretische propositie heeft belangrijke concrete implicaties. Het is duidelijk dat centraal in de hedendaagse economische globalisering de ontwikkeling van meer internationaal geïntegreerde financiële markten staat. Maar financiële markten zijn geen specifieke instellingen, hoewel ze belangrijke institutionele vooronderstellingen hebben – zo is hun grotere integratie gedurende de laatste generatie zeer sterk vergemakkelijkt door het beleid van deregulering dat door de voornaamste Westerse kapitalistische

regeringen werd gevolgd. Financiële markten zijn een cluster van verhoudingen die een verscheidenheid aan actoren samenbindt – investeringsbanken, hedge funds, privé-speculanten, centrale banken, en zo meer – verstrengeld in processen waaruit ze het meeste voordeel trachten te ontwringen, maar die hen domineren.

Stelling 4: De vereisten van de kapitalistische reproductie stellen grenzen aan haar regulering en hervorming.

Het zo opgevatte kapitalisme heeft bepaalde reproductievoorwaarden. Deze stellen grenzen aan de mate waarin zijn structuren kunnen hervormd of geregeld worden. Het zijn achtereenvolgens deze grenzen die de moeilijkheden verklaren die sociaal-democratische regeringen in het verleden hadden wanneer ze trachtten het kapitalisme te vermenschlijken en te democratiseren. Beleid dat opgevat wordt als bedreigend voor de voorwaarden van stabiele en winstgevende kapitaalproductie roept een antwoord op – het meest merkbaar is kapitaalvlucht – dat de aanstootgevende regering ondermijnt en, typisch, ze dwingt om het beleid in kwestie op te geven. Het is belangrijk om in te zien dat dit proces geen samenzwering vereist van de kant van de kapitalisten zelf. Vanuit dit perspectief bestaat de schoonheid van kapitaalvlucht erin dat dit mechanisme geen overlegd besluit vereist om een verandering in het regeringsbeleid af te dwingen. Al wat om te werken nodig is, is een massa zelfzuchtige beslissingen door individuele investeerders die het aanstootgevend beleid voor hen rationeel maakt om hun kapitaal naar ergens anders te verplaatsen, met het cumulatieve effect – gewoonlijk in de vorm van een muntcrisis – dat een beleidsomkering tot stand gebracht wordt.¹¹

Deze analyse houdt niet in dat het nutteloos is om hervormingen na te streven. Een van de voornaamste verwijten aan de Derde Weg is dat zijn beleid juist werkt binnen de grenzen die door de vereisten van de kapitalistische reproductie gesteld worden. Een fatsoenlijk minimumloon, grotere pensioenen, en een efficiënt openbaar vervoer zal bijvoorbeeld niet het Britse kapitalisme naar beneden laten tuimelen, nochtans worden ze door New Labour vermeden. Er zijn specifieke hervormingen die door de dringende kwesties vandaag worden vereist – zo wordt er van de Tobintaks in Frankrijk werk gemaakt door de campagnevoerende beweging ATTAC en het invloedrijke linkse maandblad *Le Monde diplomatique*.

Het mobiliseren van ondersteuning voor deze maatregel zou een herverdeling van rijkdom van rijk naar arm tot stand brengen; het zou ook testen waar de grenzen van de hervorming momenteel liggen. Een effectieve antikapitalistische beweging moet er echter van bewust zijn dat deze grenzen bestaan.

Stelling 5: De kapitaalverhouding houdt de afhankelijkheid door het kapitaal van zijn tegengestelde, de loonarbeid, in.

Kapitalisme is niet eenvoudigweg een gestructureerde verhouding tussen kapitalen. Ondanks hun verschillen en conflicten delen deze een gemeenschappelijke afhankelijkheid van loonarbeid: hun winsten komen voort uit de directe of indirecte uitbuiting ervan. Bijgevolg is natuurlijk de centrale bewering van Marx' theorie over de kapitalistische productiewijze: het kapitaal wordt geconstitueerd door zijn tegengestelde verhouding tot de loonarbeid.

Dit is vandaag niet een gangbare idee. Castells, bijvoorbeeld, wijst het wijd gehuldigde geloof af dat globalisering leidt naar "het einde van het werk": "het aantal betaalde jobs in de wereld ... is op de hoogste top in de menselijke geschiedenis en nog steeds aan het stijgen. De participatiegraad van de volwassen bevolking is overal aan het vergroten door de deelname zonder voorafgaande van de vrouwen aan de arbeidsmarkt. Het ontkennen van deze elementaire gegevens is het ontkennen van onze maatschappij."¹² Maar Castells argumenteert ook – samen met vele andere sociaalwetenschappers – dat deze uitbreiding van de loonverhouding gepaard gaat met een fragmentering en individualisering van het werk dat radicaal de georganiseerde arbeid heeft verzwakt.

Deze situatie is veel minder scherp omlijnd dan dit argument lijkt te suggereren. De kapitalistische herstructurering heeft zeker sedert het einde van de 1970's – en de voorbijgestreefde strijd die nodig was om de weerstand tegen dit proces te overwinnen – de vakbondsmacht in de ontwikkelde kapitalistische landen ondermijnd. Verder betekent de intensiteit van de internationale concurrentie dat de impuls om te herstructureren nu permanent werkplaatsen onder constante druk plaatst. Niets hiervan betekent echter dat collectieve organisatie en actie van de arbeidersklasse in onbruik zijn geraakt, en dit om drie redenen. Ten

eerste kan de hoge intensiteit van de druk op de werkplaats en de steeds grotere werkonzekerheid die een gevolg is van de economische liberalisering, weerstand oproepen. Dit zou helpen om de grootte te verklaren van de Franse stakingen in de publieke sector van november-december 1995 en de ontvangen ondersteuning door het volk ervan. Ten tweede blijven multinationale corporaties kwetsbaar voor strategisch geplaatste groepen van arbeiders, ondanks al hun pogingen tot 'out-sourcing', 'contact out' en atomisering van hun arbeidskrachten. De Verenigde Staten – waar het afzwakken van georganiseerde arbeid het verst is gegaan van alle ontwikkelde economieën – zagen op het einde van de 1990's een aantal grote compagnieën getroffen worden door succesvolle stakingen.

Ten derde hebben enkele van de veranderingen die verbonden zijn met de 'Nieuwe Economie' werkelijk de kwetsbaarheid van een corporatie vergroot. De extreem snel stijgende impact van de olieblokkades in Frankrijk, Groot-Brittannië en andere Europese landen in september 2000, zelfs al werden ze in hoofdzaak eerder uitgevoerd door coalities van kleine werkgevers dan door vakbondsmensen, toonde aan hoe snel hedendaagse kapitalistische economieën, die vertrouwen op just-in-time-technieken, die ontworpen zijn om stocks en daarmee de kosten laag te houden, kunnen omlaagvallen, eens de leveringsstroom is onderbroken.

Stelling 6: De verhouding tussen georganiseerde arbeid en andere sociale bewegingen is men bezig aan het herdefiniëren.

Door de laatste generatie werd er veel inkt verspild over het wezen van wat (nu eerder inaccuraat daar ze een beetje vooruitkomen) de "nieuwe sociale bewegingen" werden genoemd, die zich bezighielden met zaken zoals de bevrijding van de vrouwen, de zwarten, de holebi's, en de vernietiging van het milieu. Typerend is dat ze werden opgevat als uitdagers en zelfs vervangers van de traditionele arbeidersbeweging – gedeeltelijk door het waargenomen "economisme" van de vakbonden en de sociaal-democratische partijen die geheel in beslag werden genomen met brood- en boter-kwesties, gedeeltelijk doordat de nieuwe bewegingen opgevat werden als strijdvormen tegen overheersing die niet te herleiden was tot kapitalistische uitbuiting en de patronen van klas-

senconflict die het veroorzaakte. Giddens' vroegere theoretisch werk was tenminste gedeeltelijk bedoeld om een soort kritiek op het marxisme uit te drukken die vereist was door de nieuwe vormen van politiek – "levenspolitiek" zoals hij zelf stelt.¹³

Dit soort tegenpositie tegenover georganiseerde arbeid en andere sociale bewegingen is nu duidelijk inadequaat. Dat komt doordat degenen die in verschillende soorten collectieve actie geëngageerd zijn, in meerdere mate gemotiveerd zijn door een gevoel dat achter hun specifieke bezorgdheden en grieven er een gemeenschappelijke vijand zit – het globale kapitalisme. De betekenis van de Seattle-protesten was, niet enkel dat ze hielpen de mislukking van de WTO-top te bespoedigen, maar vooral dat ze kernelementen van de Amerikaanse vakbeweging – voermannen, machinisten, scheepssjouwiers, auto-arbeiders – samenbrachten met activisten die bezorgd zijn over zaken zoals de milieuvernietiging en de derdewereldschuld: "Teamsters and Turtles – Together At Last!" was een van de slogans.

Deze convergentie vertegenwoordigde een potentieel belangrijke stap naar een proces waarin beide partijen begonnen hun concepties of hun eigen en andermans motieven en belangen te herdefiniëren. Vakbondsmensen uit het Noorden begonnen zo misschien werkers uit het Zuiden minder als concurrenten te aanzien die hun eigen lonen en voorwaarden ondergraven, maar eerder als hun tegenhangers die een veel sterkere en brutelere versie van uitbuiting te bekampen hadden dan die die zijzelf ondergingen. Milieu- en derdewereldactivisten konden op een gelijkaardige wijze georganiseerde arbeid niet als een conservatieve, zelfs reactionaire kracht opvatten die geneigd is tot een protectionistisch en nationalistisch beleid, maar als een potentiële bondgenoot met de collectieve economische sterkte die beslist nodig is om de instellingen van de kapitalistische macht uit te dagen.

Dit proces van wederzijdse herdefiniëring is broos en in hoge mate omkeerbaar. Beide partijen zijn verantwoordelijk voor hun eigen versie die constant geconfronteerd wordt met hervormingsbewegingen en inlijving in de instituties waarvan zij juist veranderingen eisen. Vakbondsleders in zowel de Verenigde Staten als Groot-Brittannië zijn in het algemeen uitermate onwillig om iets te doen dat serieus hun relatie met respectievelijk de Clinton-Gore-administratie en New Labour zou

ondermijnen, ook al hebben ze zelf in ruil de meest geringe concessies ontvangen. Niet-gouvernementele organisaties kunnen zichzelf dan ook herleid vinden tot de status van nuttige idioten voor de machtigen. Het feit dat Bernard Kouchner, de stichter van Médecins sans Frontières, nu resideert als NATO's proconsul in Kosovo is een gepast symbool voor dit gevaar. Daar is echter niets onvermijdelijk aan zo een resultaat.

Stelling 7: Het verdedigen van het milieu betekent het uitdagen van het kapitalisme.

Deze convergentie weerspiegelt meer dan een voorbijgaande stemming. De structurele werkelijkheden die haar ondersteunen zijn het meest evident op het milieuvlak. Het bevrijden van het kapitalisme van de dwang waaraan het een generatie geleden nog onderworpen was, heeft op materieel vlak bijgedragen tot de steeds verdergaande en vergrotende catastrofale destructie van de natuurlijke omgeving waarvan al het leven op de planeet afhangt. Centrumlinkse politici verkondigen hun inzet om dit proces te stoppen en om te keren, maar vertonen geen enkel teken van een bereidheid om de radicale maatregelen te treffen die vereist zijn om van deze verklaringen meer dan uitingen van goede bedoelingen te maken. In de eerste plaats blijkt dit uit het feit dat Westerse kiezers verknocht zijn aan gewoontes die het milieu beschadigen – bovenal hun vertrouwen op het eigen bezit van een auto.

Op een meer fundamenteel vlak zijn Derde-Weg-politici onwillig om het hoofd te bieden aan structuren van de kapitalistische macht die deze patronen van individueel gedrag ondersteunen. De Clinton-administratie stond aan het hoofd van de campagne van de Amerikaanse multinationals om op de achtereenvolgende UN-conferenties voorstellen te blokkeren voor het opleggen aan landen van strenge streefcijfers om de vervuilende emissies te reduceren. De Blair-regering, die onverwacht en voortijdig de doeleinden van het Kyoto-protocol uit 1997 had bereikt dankzij de vervanging van kolen door natuurgas in de Britse krachtcentrales, is van plan om het overschot aan 'koolstofkredieten' – vervuilingrechten – te verkopen aan de Verenigde Staten onder het systeem van handel in emissies dat voorgesteld is in Kyoto (zelf zowel een teken van hoe het toegestaan is dat marktprioriteiten elk aspect van het leven penetreren en perverteren, als een mechanisme dat de Amerikaanse economie zal toestaan om verder 24% van de broeikasgassen uit te stoten).¹⁴ Beide

regeringen waren actief in het druk uitoefenen voor de introductie van genetische gewijzigde organismen in Europa, ondanks het enorme potentiële risico voor het milieu dat ze vertegenwoordigen.

Het is hard om zien hoe de maatregelen die vereist zijn om het milieu te redden verenigbaar worden gemaakt met de eisen van de kapitalistische reproductie. Op het nationale niveau zou het overstijgen van de fase van de privé-wagen, of tenminste het drastisch reduceren van zijn gebruik, vereisen: enerzijds grootschalige investeringen in het openbaar vervoer die de uitgavendoelinden van het neoliberale economisch beleid zou doorbreken en in het algemeen het profiel en het prestige van de openbare sector in het maken van het beleid en het politieke debat zou verhogen, en anderzijds een confrontatie met de constellatie van kapitalistische belangen die verbonden zijn met de status quo, in de eerste plaats de fossielebrandstofbedrijven – de oliecompagnieën, de autofabrikanten, enzomeer. De stappen die internationaal vereist zijn om het broeikas-effect om te keren – het monitoren van de reductie van vervuilende emissies, herbebossing, het bevorderen van alternatieve vormen van vervoer en energievoorziening, enz. – zouden een soort systeem van collectief aanvaarde middelenbedeling met zich meebrengen, dat het verleidelijk zou zijn om dit planning te noemen, indien dit idee nog van deze tijd was – iedereen is echter akkoord dat dit niet meer zo is. “Levenspolitiek” kan vandaag alleen een antikapitalistische politiek zijn.¹⁵

Stelling 8: Alternatieve maatschappijmodellen zullen opkomen binnen de antikapitalistische bewegingen.

Socialistische planning werd natuurlijk gediscriteerd door het ineenstuiken van de bureaucratistische beleving van de Sovjet Unie en de andere stalinistische staten. Deze mislukking voorzag de verdedigers van het neoliberalisme met hun standaardantwoord op de antikapitalisten – de vraag wat hun alternatief zou zijn. Zoals we in de Inleiding zagen, voorzag wat Giddens beschreef als “de dood van het socialisme” – waaronder hij verstond wat ik economisch etatisme noemde, d.w.z. een economisch systeem gestuurd door een natiestaat – de Derde Weg in zijn startpunt.

Op een bepaald niveau is de vraag dat de antikapitalistische critici van het kapitalisme hun alternatief voor het kapitalisme zouden specificeren, een perfect legitiem verzoek dat niemand redelijk kan verwerpen. Maar het betoog waarin deze vraag sinds de ineenstorting van het ‘bestaande socialisme’ stilzwijgend figureert, was er één dat in werkelijkheid diende om het debat over alternatieven af te sluiten. Impliciet was de voorgestelde keuze die tussen neoliberalisme en economisch etatisme (gewoonlijk in zijn stalinistische versie). Niet alleen onderdrukt dit de volledige rij van andere mogelijkheden die zich uitstrekken tussen en zelfs voorbij deze twee opties, maar het uiteenvallen van één voorgegeven variant van socialisme wordt voorondersteld alle andere te discrediteren – de reformistische, revolutionaire, utopische en anarchistische, zelfs al zijn ze hoofdzakelijk verenigd in hun twistzieke diversiteit door hun vijandigheid tegenover het stalinisme.

Het ontstaan van de antikapitalistische beweging voorziet in de mogelijkheid om dit belachelijk gemaakte debat te beëindigen. De grote onsamenhangendheid van de beweging – d.w.z. de aanwezigheid erin van een verscheidenheid aan ideologische stromingen, Groen, socialistisch, tiersmondistisch, anarchistisch – die zelf intern complex is, moedigt waarschijnlijk het uitwerken van een verschillende, wederzijds incompatibele alternatieve modellen aan. Door middel van deze pogingen om theoretisch deze modellen uit te werken en ze praktisch toe te passen, ontwikkelen we waarschijnlijk een veel duidelijker begrip van hoe we het kapitalisme kunnen overstijgen.

Stelling 9: Het overstijgen van het kapitalisme vereist een revolutionaire verandering van de maatschappij.

Zelfs wanneer men het argument van stelling 8 aanneemt, dan is er nog een dubbelzinnigheid in de huidige houding van de antikapitalistische beweging waarmee we ons moeten confronteren. Natuurlijk is de kritiek gefocust op een enkele variant van het kapitalisme – het Anglo-Amerikaans model dat het neoliberalisme tracht te generaliseren. Dit laat de vraag open of het alternatief een andere, meer menselijke en democratische vorm van kapitalisme moet zijn – bijvoorbeeld wat men het Rijnlandmodel noemt of het gereguleerde kapitalisme dat verbonden wordt

met het continentale Europa en Japan – of dat we moeten trachten om het kapitalisme in zijn geheel te vervangen. Sommige critici van de Derde Weg, bijvoorbeeld Bourdieu en Lafontaine, schijnen een internationale versie van het Rijnlandkapitalisme te verdedigen, waarbinnen de Europese Unie voorziet in de reglementering waarin de natiestaat niet meer kan voorzien. Dit lijkt me geen realistische strategie.¹⁶

Volgens mij ligt het probleem veel dieper dan de bijzondere versie van het kapitalisme die vandaag tegenover ons staat. Het is inherent aan de logica van de kapitalistische accumulatie om zowel menselijke wezens als de planeet zelf te behandelen als louter ruwe materialen die gebruikt en, indien nodig, vernietigd worden. De systematische verwijdering over de laatste twintig jaar van de beperkingen die werden opgelegd aan het kapitalisme in het midden van de twintigste eeuw, heeft dit scherp doen uitkomen. Wat nodig is, is een breuk met de werkelijke logica van het kapitaal, en de vervanging ervan door een andere – een die op zijn minst voorrang geeft aan menselijke behoeften en de middelenallocatie aan een democratische controle onderwerpt. Traditioneel wordt een maatschappij die aan deze voorwaarden tegemoetkomt, “socialisme” genoemd. Wat ook vereist mag zijn om toegang te verwerven tot het Witte Huis, ik zie niets verkeerd in het blijven gebruiken van dit begrip en het blijven nastreven van de maatschappij die zo wordt genoemd. Zo een maatschappij tot bestaan brengen zal een moeilijke taak zijn. Het zal een revolutie betekenen – m.a.w. een systematische transformatie van de maatschappij, de vervanging van één sociale logica door een andere. De idee van de Derde Weg is aantrekkelijk voor hen die geloven dat zo een omwenteling niet uitvoerbaar is, en ja zelfs onwenselijk en onnodig is. Maar, zoals we gezien hebben, is de Derde Weg slechts een ideologische façade waarachter het kapitalisme op zijn brutale en destructieve weg verdergaat. Het aanpakken van de werkelijke kwalen van de wereld als hedendaagse voortbrengsels betekent dat er een weg moet gevolgd worden die door de meesten werd verlaten en bijgevolg verwaarloosd werd. Het is echter, geloof ik, de enige weg waarlangs we kunnen hopen in de 21ste eeuw een nieuwe versie te vermijden van de verschrikkingen die van de 20ste eeuw zo een vreselijke nachtmerrie hebben gemaakt.

(vertaling: Guy Quintelier)

NOTEN

1. P. Anderson, “Renewals”, *New Left Review*, (II) 1 (2000), p. 11.
2. J. Lloyd, “The trial of José Bové”, *Financial Times*, 1 juli 2000.
3. Zie bijvoorbeeld: P. Bourdieu, *Contre-feux* (Parijs, 1998), S. George, *The Lugano Report* (Londen, 1999), en G. Monbiot, *Captive State* (Londen, 2000). Voor een kritisch intellectueel overzicht van de nieuwe beweging, zie C. Harman, “Anti-Capitalism: Theory and Practice”, *International Socialism*, 2.88 (2000).
4. D. Held e.a., *Global Transformations* (Cambridge, 1999), p. 236.
5. *Ibid.*, pp. 236-7.
6. Voor recente cijfers die een lichte tendens weergeven van de buitenlandse directe investeringen om meer verspreid te worden, zie *ibid.*, pp. 248-51.
7. S. George, “A Seattle, le commerce avant les libertés”, *Le Monde diplomatique*, november 1999.
8. Monbiot, *Captive State*, hoofdstuk 10.
9. H. Kaufman, “Big is Bad for Global Prosperity”, *Financial Times*, 28 juli 2000.
10. Beschouwd als een structuur van competitieve accumulatie wordt het moderne kapitalisme het beste begrepen (volgens Boekharins baanbrekende analyse tijdens de Eerste Wereldoorlog) als een systeem dat zowel de concurrentie op de markt omvat als de geopolitieke rivaliteiten die kenmerkend zijn voor het internationale staatsstelsel: zie A. Callinicos, *Theories and Narratives* (Cambridge, 1995), pp. 128-40, en “Periodizing Capitalism and Analysing Imperialism” in: R. Albritton e.a., ed., *Phases of Capitalist Development* (Londen, te verschijnen).
11. Zie, voor een veel meer uitgebreide analyse: C. Harman, “The State and Capitalism Today”, *International Socialism*, 2.51 (1991).
12. Castells, *Rise of the Network Society*, p. 276 n. 93, 468, 470.
13. Zie in het bijzonder A. Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism* (Londen, 1981). Voor marxistische antwoorden erop, zie E.O. Wright, “Giddens’s Critique of Marxism”, *New Left Review*, (I) 138 (1983), en A. Callinicos, “Anthony Giddens: A Contemporary Critique”, *Theory & Society*, 14 (1985).
14. “‘Men verwacht dat deze handelsmarkt in broeikasgassen, hoewel enkel nog embryonaal, één van de grootste warenmarkten van de wereld wordt’, zegt Cantor Fitzgerald, een financieel dienstencentrum die betrokken is bij het verhandelen van emissies.” *Financial Times*, 18 november 2000.
15. Voor meer over kapitalisme en milieu, zie P. Mc Garr, “Why Green is Red”, *International Socialism*, 2.88 (2000). Een obstakel voor dit samengaan van Rood en Groen is het wijd verbreide geloof dat marxisme ongevoelig is voor milieuvraagstukken. G.A. Cohen beschuldigt inderdaad Marx van te vertrouwen op een “technologische oplossing” – onbegrensde overvloed die mogelijk wordt gemaakt door een eindeloze ontwikkeling van de produc-

tiekrachten – die waarborgt dat het communisme een conflictvrije maatschappij zou zijn: *Self - Ownership, Freedom, and Equality* (Cambridge, 1995), hoofdstuk 5. In een belangrijk nieuw boek verwerpt John Bellamy Foster de radicale uitdaging van zulke interpretaties door te argumenteren dat de verhouding van de mensheid tot de natuur een van de belangrijke thema's is van Marx' denken vanaf het eerste begin van zijn intellectuele loopbaan en dat één van de hoofdbekommernissen in Het Kapitaal het bewijs is – in het bijzonder aangetoond door Liebig's chemische experimenten – van het destructieve effect dat kapitalistische landbouw op de grond heeft: *Marx's Ecology* (New York, 2000).

16. Zie ook A. Callinicos, "Social Theory Put to the Test of Politics: Pierre Bourdieu and Anthony Giddens", *New Left Review*, (1) 236 (1999), pp. 85-95, en *Equality* (Cambridge, 2000), pp. 113-14.

AANKONDIGING

Volkshogeschool Elcker-Ik Gent en Masereelfonds Gent organiseert met ondersteuning van IMAVO vzw de cursus:

Onthaasting: op zoek naar tijd

Gejaagdheid, tijdstekort, stress, burn-out: we leven in een tijd waarin er geen tijd meer is, in een risicomaatschappij in voortdurende versnelling. Onze welvaart was nog nooit zo groot en toch ontbreekt het vele mensen aan tijd om ervan te genieten. Tijdparadoxen duiken op. Mensen gaan op zoek naar tijd en meer levenskwaliteit.

De strijd om tijd en onthaasting wordt een cruciaal element van welzijn.

In zijn scherp en onderbouwd essay *Onthaasting: op zoek naar tijd in een risicomaatschappij* beschrijft Dirk Geldof het schaars worden van tijd.

Dirk Geldof is doctor in de sociologie en publiceerde eerder "Niet meer maar beter. Over zelfbeperking in de risicomaatschappij". Hij is co-auteur van de Jaarboeken Armoede en Sociale Uitsluiting.

BEGELEIDING: Dirk Geldof

PLAATS: Volkshogeschool Elcker-Ik, Martelaarslaan 402 te 9000 Gent

DATA: woensdagavond 15 mei 2002 vanaf 19u30.

NODIG: Om organisatorische redenen is het nodig zich tenminste 14 dagen op voorhand in te schrijven. Dit kan telefonisch gebeuren op het nr. 09/232.28.32